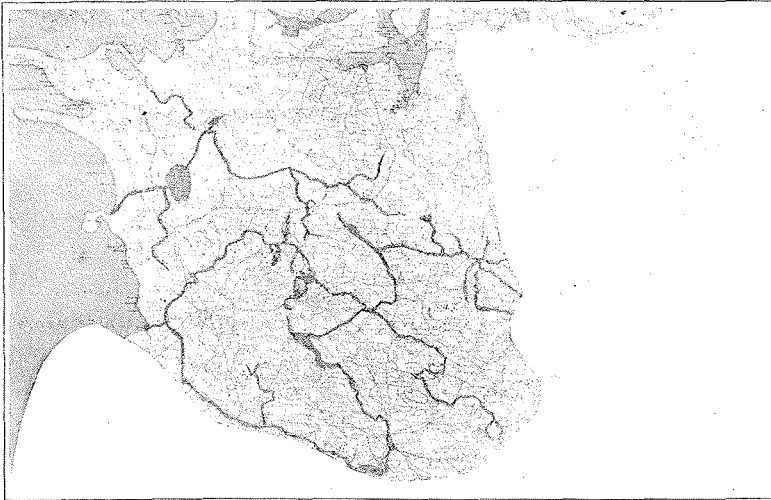
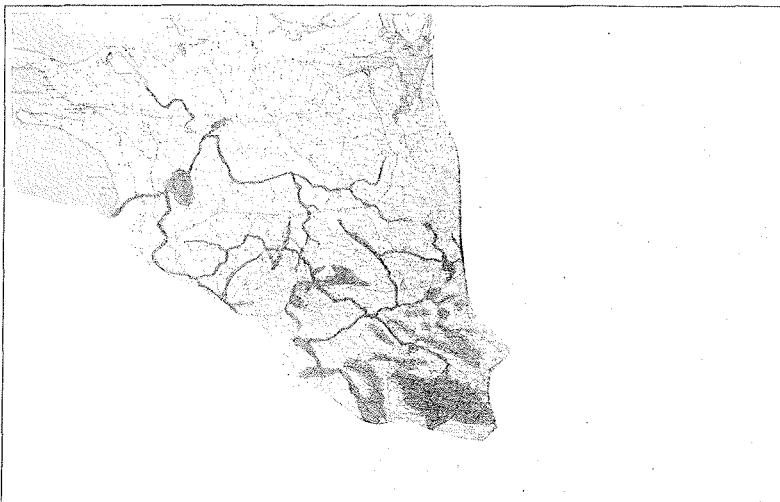

efterhaanden blev Istilførselen saa ringe, at hele Danmark blev isfrit (Kort VI). Den Del af Danmark, der allersidst blev isfrit, var Bornholm.

Jeg maa dvæle et Øjeblik ved de tre Landskabsformer, jeg har omtalt: Morænebakkelandet, Morænefladen og Hedesletten. Morænebakkelandet er meget ujævnt, Bakkerne er ofte langstrakte, dannede parallelt med Isranden, og de er stejle og adskilte ved forholdsvis dybe Dale. Der er mange Søer og Vandhuller, og Jordbunden er gruset og sandet, da Smeltevandet har taget en stor Del af Leret med sig; der findes ogsaa mange store Sten. Et saadant Landskab er ikke særlig velegnet til Dyrkning, om end langt bedre end Hedefladen; Jorden indeholder ofte for lidt Ler, og det ujævne Terræn og de mange Sten vanskeliggør Jordbehandlingen. Ofte har derfor Morænebakkelandet faaet Lov at være skovdækket, og det danner nogle af vort Lands smukkeste Egne med Bakker og Dale, Skove og Søer; tænk paa Himmelsbjergsegnene, Mols Bjerge, Hillerødeggen, Sorøegnen. — Morænefladerne er jævne, flade eller smaabakkede, og Jordbunden er hyppigst Ler. De dækker en stor Del af Landet, især paa Øerne, og de er frugtbare end Bakkelandet, men staar tilbage for dette i landskabelig Skønhed. Egnen fra Sorø til Ringsted er Moræneflade, ligesaa Egnen om Tersløsegaard, hvor vi kommer i Morgen. — Hedeflader ser vi her paa Sjælland ikke saa meget til, da de er ret smaa og nu er dækket af Moser og Enge. Men paa en anden Maade, ved at udgrave Dale, har Smeltevandet bidraget til at forme Landskabet her i Midtsjælland, og jeg skal derfor ogsaa komme lidt ind herpaa, idet jeg saa dog først maa orientere Dem i de nuværende Afløbsforhold (Kort VII).

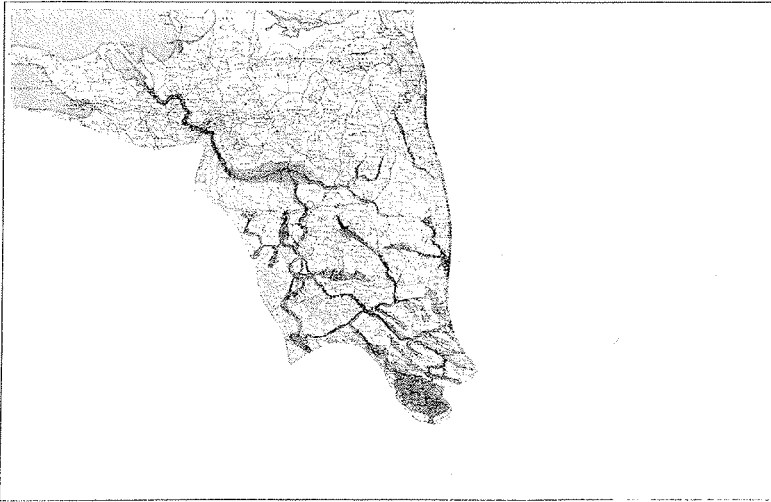
Kort VIII
Halskov—Gaunø-Linien.

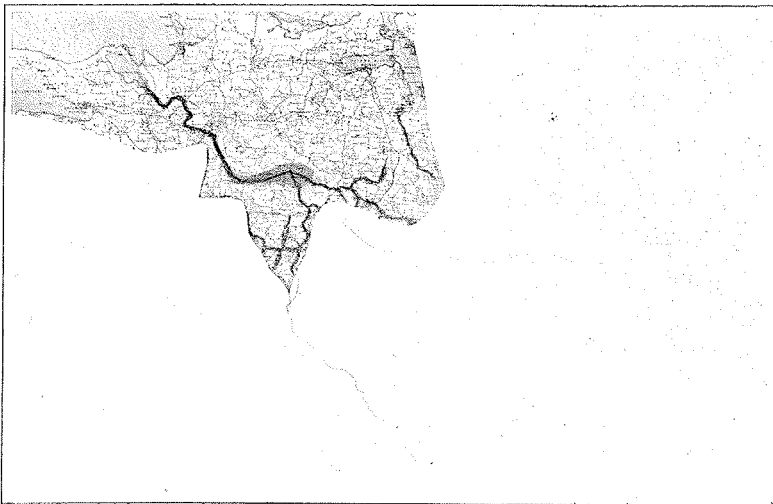
Kort IX
Reersø—Næstved-Linien.

Sjællands største Aa er Susaaen. Denne har et mærkeligt Løb, idet den ender omtrent, hvor den begyndte. Den udspringer i Vesteregedeegnen, løber først mod NV., derpaa mod SV. og endelig mod SØ. gennem Tjustrup-Bavelsesøerne, hvor vi kommer i Eftermiddag, ned til Smaalandsøerne. Den optager Ringsted Aa, der afvander Haraldsted Sø og Gyrestinge Sø, og Tuel Aa, der kommer fra de 3 Sorø-søer (Sorø, Pedersborg og Tuel Sø). Faa Meter fra Tuel Søes Nordside er der et Vandskel; her begynder Tude Aa, der afvander Maglesø, Bromme Sø og Munkebjergby Sø og løber ud i Storebælt N. for Korsør efter at have optaget Gudum Aa og Vorby Aa. Nordligere har vi Hallebyaa gennem Aamosen og Tissø; den har Syd fra Tilløbene Sandlyng Aa og Bøstrup Aa. Endnu maa jeg nævne 3 smaa Vandløb: Bregninge Aa mod NV., Saltø Aa mod S. og Køge Aa mod Ø.; de maa medtages for Forstaaelsen af det følgende. Stevns Aa har mindre Interesse.

Det meste af Vandet fra Midtsjælland løber altsaa nu gennem Ringsted Aa, Tuel Aa og Susaaen mod Syd til Smaalandsøerne. Men hvor løb Vandet hen, dengang Isen dækkede det sydlige Sjælland og Smaalandsøerne? Ja, det ser vi af Kort VIII. Vandet maa have løbet ad Saltø Aas og Vorby Aas Dale til det nederste af Tudeaa og ud i Storebælt N. for Korsør; herved forstaar vi, at Vorby Aas og Saltø Aas Dale er saa store, skønt disse Vandløb er ret smaa. Gaar vi endnu længere tilbage, hvor Isen dækkede en større Del af Sjælland, var jo ogsaa denne Tudesusaa umulig. Vi ser paa Kort IX, hvorledes Afløbsforholdene sandsynligvis har været dengang: Vandet i den nedre Del af Susaaen maa have løbet den mod-

Kort X
Asnæs—Fensmark-Linien.

Kort XI
Asnæs—Sorø-Linien.

satte Vej, og alt Susaavandet gennem Tuel Aa til Tuel Sø og derfra gennem Tude Aa og Bøstrup Aa til den nederste Del af Hallebyaa og ud i det nordlige Storebælt. Da store Dele af Landet om Susaaen ligger lavere end Tuel Sø, maa en hel Del af Sydsjælland have være dækket af Vand, som jeg har antydnet det paa Kortet; endnu har vi jo her Sydsjællands største Mosestrækninger, Holmegaards Mose.

Men saa endnu tidligere, da Isen spærrede Hallebyaa? Det viser Kort X. Næsten alt Smeltevand fra de to Isrande samlede sig til en stor Sjællandsflod, der fra Tuel Sø løb mod Nord gennem Tude Aas øvre Løb, Sandlyng Aa, Hallebyaa og Bregninge Aa, ud i Saltbæk Vig og Kattegat. Og da Isen var saa langt fremme, at den stod i Sorøegnen, løb Vandet ogsaa ad denne Vej, men en større Del af Løbet var under Isen: Kort XI. Vi har endnu i Landskabet Vidnesbyrd om to Floder under Isen, to subglaciale Floder, som Geologerne kalder det. Den ene løb, hvor nu Køge Aa og de øvre Dele af Ringsted Aa løber, men Køge Aa i modsat Retning af nu. Den anden løb, hvor vi nu har nedre Susaa, i modsat Retning af nu, og en Fortsættelse herop til Sorøegnen, hvor Sorøsøens Smalsø og Pedersborg Sø er en Del deraf. En Del af Tjustrupsø er sikkert en Tunneldal.

Lad os endnu en Gang se paa Kortene VII—XI, men i omvendt Orden. Vi ser da, at Vandet fra Sorøsøerne i Løbet af de sidste 20000 Aar har løbet først til Kattegat, senere til det nordlige Storebælt, senere endnu til det sydlige Storebælt, nu i de sidste 15—16000 Aar til Smaalandsøhavet. Vi kan i Landskabet paapege Mærker herefter, baade Fordybninger,

Tunneldale, af Floder under Isen, og Dele af gamle Floder udenfor Isranden. Og saa endnu eet: Hvordan er Sorø Sø og Tuel Sø opstaaet? Ja, hvis der overhovedet behøves anden Forklaring end den, at det er særlig lavtliggende Dele af Morænelandskabet, maa det være den, at der, da Isen trak sig tilbage, er blevet liggende Isklumper her, dækket af Morænemateriale, som hindrede en hurtig Afsmeltning. Da senere Isen smeltede, sank det overliggende Materiale efterhaanden ned, og der blev en Fordybning i Landskabet der, hvor vi nu har Søen.

Egnens geologiske Historie, efter at den var bleven isfri, de sidste 14—15000 Aar, faar jeg ikke Tid at gaa nærmere ind paa. Den mest fremtrædende geologiske Dannelse fra denne Tid er Tørven, som er aflejret i vandfyldte Lavninger i Morænelandskabet af døde Plantedele, som af Mangel paa tilstrækkelig Luft ikke har kunnet gaa i Forraadnelse. Vi har her i Sorøegnen en hel Del Tørvemoser; jeg vil blot nævne, at Flommen, som De i de kommende Dage ikke kan undgaa at lægge Mærke til, vel nok er en gammel Flodarm, der nu er tilgroet.

De fleste af Dem véd sikkert, at man af Moseundersøgelser har erfaret, at Landet først var dækket af Tundra, at saa Bævreasp og Birk vandrede ind, at der senere var store Fyrreskove, som afløstes af Egeskove, og disse atter af Bøgeskove. Samtidig med Plantelivet forandredes ogsaa Dyrelivet, og allerede i Fyrreskovstiden levede der Mennesker her paa Sjælland, som vi kender det fra Mullerupfundet og Sværdborgfundet og et enkelt endnu ældre Fund.

Naar jeg nu slutter, vil De maaske sige: Var det en Oversigt over Sorøegnens Geologi? Det var jo

snarere en Oversigt over Isens Afsmeltningstid for hele Danmarks eller i hvert Fald for Sjællands Vedkommende. Ja, det var det ogsaa, og det er med velberaad Hu, at jeg har formet min Redegørelse saaledes. Ganske vist maa Helhedsbilledet i Geologien som i andre Videnskaber sammensættes af de tusind Enkeltheder; men paa den anden Side er det ganske umuligt at faa nogen Forstaaelse af den enkelte Egn, uden at denne ses som et Led i Helheden. Og denne gives bedst gennem et Foredrag, medens Enkelthederne bedst forklares, naar man staar og ser paa dem. Jeg haaber ogsaa, at Oversigten skal kunne være til lidt Nytte for de af Dem, der ønsker at se lidt paa Deres egen Egns geologiske Forhold.

Paa Udflugterne i de følgende Dage skal jeg søge at vise Dem et og andet baade af det, jeg her har omtalt, og af anden Art; der er jo mange Sider af Geologien, jeg slet ikke er kommet ind paa. For at De lettere straks kan være orienteret, naar vi er ude, vil jeg bede Dem tage det lille Kort, der staar paa Programmets Bagside, og sætte et Par Blyantslinier, der kan vise Dem det allersidste Isdækkes Rand her i Sorøegnen. NV. for Sorø finder De Landsbyen Haverup. Træk en Linie fra Haverups Vestside mod NV., Vesten om Krøjerup, Sonden om Søen (Maglesø), lige over Ødemark, Østen om Nordruplund, Toderup og Sobjerg. Træk en anden Linie fra Østsiden af Haverup mod NNØ. til Døjringe og videre i samme Retning Østen om Saltofte. Træk endelig fra Haverup en tredie Linie lige mod Syd til Eskildstrup. Disse tre Linier vil omtrent give Dem Grænserne for den vestlige og den østlige Is. Den geologisk set ældste Del af Kortet bliver Trekanten mod Nord.

Som De har set af Kortene X og XI, smeltede den østlige Is hurtigere tilbage end den vestlige; næstældst er altsaa Partiet Øst for Blyantslinierne, yngst Partiet Vest for Blyantslinierne. Lidt Øst for Slagelse, hvor Jernbanen og Landevejen skærer hinanden, har vi Isens næste tydelige Opholdslinie.

Saa maa jeg endnu tilføje, at De ikke maa blive altfor skuffet, hvis det viser sig, at De ikke faar ret meget ud af Studiet i Naturen i de kommende Dage. Vi skal køre i Biler ad Veje, og det duer ikke til geologiske Studier; et Par Fædtlædersstøvler og den mere moderate Fart, hvormed de kan flyttes tværs over Markerne hen til de Steder, hvor der er noget at se, vilde være meget bedre. Men et og andet haaber jeg dog at kunne vise Dem!

Efterskrift: Naar ovenstaaende populære Foredrag skal trykkes, maa jeg tilføje, at Fremstillingen af Isens Afsmeltning fra Sjælland vel ikke i alle Enkeltheder, men dog i det væsentlige bygger paa et af Statsgeolog V. Milthers holdt videnskabeligt Foredrag ved det 16. skandinaviske Naturforskermøde i Oslo 1916. Den her givne Fremstilling viser Hovedtrækkene af vor Viden i Øjeblikket, men da „Danmarks geologiske Undersøgelse“ desværre endnu ikke har kortlagt Sydvestsjælland, maa man være forberedt paa, at fremtidige Undersøgelser kan ændre en og anden Enkelthed. Endnu mere gælder dette Fyn, hvor de paa Kortene givne Israndslinier er trukket ret skønsmæssigt. I Hovedtrækkene vil dog det her givne Billede af Afsmeltningstiden sikkert vise sig holdbart.